ګالیلیؤ په ډاګه وایي : «ځان پؤهول غواړم»

لیکونکی: رابرټ هارګریوس

ژباړه او لنډیز: نورالله اتل

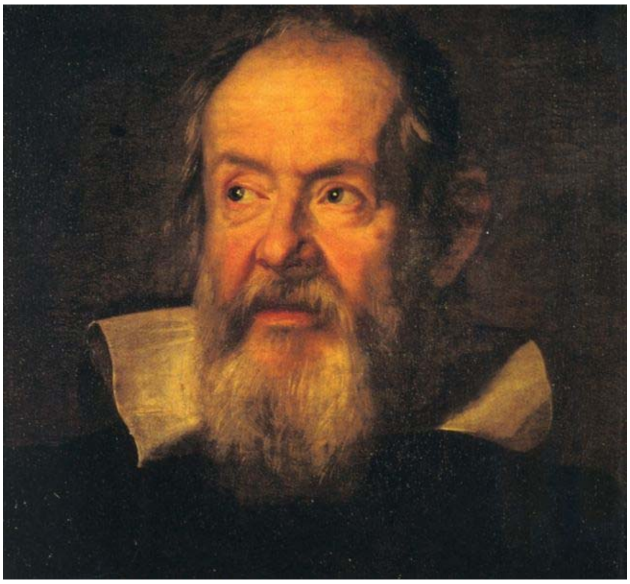

په ټول مسېهي پېر کښې هر یوۀ مسېهي دا منلې وه چې د اینجیل هر توری هرمرو ریښتونی دی او د پوښتنې پکښې هیڅ ګای نشته. د بېلګې په تؤګه، خدای دغه نړۍ په اوؤ ورځؤ کښې رغولې ده، د اینسان توکم د ادم او هوا څخه راپیل شوی دی، مځکه د ټؤل جهان یوا داسې منځکی دی چې لمر وربان‌دي شاوخوا چورلیږي.

د لوټر په بیاسمون پسې چې کومه پېړۍ راغله په هغې کښې دغه ډول ګایونه ،چې په سربېرنه تؤګه همېښني او ریښتوني ښکارېدل، لومړی تر شک لاندي ونیول شول او بیا ډېر ژر له پوښتنې سره مخامخ شول. شک او پوښتنې ته چې کوم څیز خوځښت ورکولؤ هغه د وګړیو هغه ورځ په ورځ زیاتېدونکې پوهنه وه چې هغوی د ښاخوا چاپېریال په باره کښې پیدا کوله. پخپله د لوټر په ژوند کښې هغوی په موندنې او لټون پسې سمندري یونونه او مزلونه وکول او پوه شول چې مځکه غونډه ده. ستورپېژندنې او جوغرافیه پوهنې دومره پرمختګ کړی ؤ چې دغسې سمندري مزلونؤ ته یې لاره هواره کړه. د شپاړسمې پېړۍ په نیمایي کښې، د وېرسپوچې په نامۀ یو کس د نړۍ دغسې نخچې کښلې وې چې په مټ یې ښېړونکې وتوانېدل چې اوس د پخوا په پرتله خپله لاره په پوره رکوالي او کره تؤب سره ووهي. هینري مزلګر د ګڼترې (ریاضي) او ستورپېژنې یو ښؤونځی ورغولؤ چې پکښې به مزلوهونکؤ په هسک کښې د ستؤریؤ د ځای ځایګي زدکړه کوله. له هغه وروسته نؤ د دوی لپاره بېخي اسانه شوه چې د ستؤرؤ د ځای

Download from:aghalibrary

ځايګي په مرسته په سمندرونؤ کښې د تګ راتګ لپاره لورى او لؤدن پيدا کي. موکناتيسي لؤدنښؤد (compass) دومره اسانتيا پيدا کړه چي اوس به هغوى په سمندر کښې تر دومره لرې پوري تللاى شول چي په اونيؤ اونيؤ او کله به يې ان په مياشتؤ مياشتؤ وچه مځکه نۀ ليدله.

کاري اړتياؤ يوه داسي اډانه وزېږوله چي په ګرؤهه او پدل باندي نۀ وه ولاړه بلکې په داسي ريښتياؤ باندي ډډه لګولې وه چي ببخي په کره تؤب او پام سره يې څارنه او څېړنه کېدله. د منځني پېر پؤهنې لکه الکيمي او ستؤر پېژندنه ،چي ساينسي خو ببخي نۀ وې مګر ساينسوزمه وې ، اوس ځاى ساينسي لټون لره پرېښؤدلؤ. د همدغه ساينسي لټون په مټ په راتلونکؤ دربيؤ پېړيؤ کښې اينسان خپل چاپېريال بدل کؤ. او کله چي يې دغه کار وپه برياليتؤب سره ترسره کړؤ نو هاله وتوانېدلؤ چي هغه سؤچ هم ببخي بدل کي چي د خپل ځان او په دې جهان کښې د خپل ځاى په باره کښې به يې کولؤ. نؤر نؤ هغؤ داسي سؤچ نۀ کولؤ چي يوازي او يوازي بس د دۀ لپاره دا ټؤل جهان پينځول شوى دى. بلکې دا يې منلې وه چي هغه يو ناتوانه او کمينه ژوى دى چي ببخي لنډ ژوند لري او په يوې وړې ټيکۍ (Planet) باندي ژوند او ژواک کوي چي مځکه يې نوم دى، چي په چارچاپېره خواره واره او ارت بېرت جهان کښې د يوۀ ټاپي، يوې دانې او يا يوۀ اټم ځاى لري او بس.

خو زؤړ سؤچ او زړه ګرؤهه هم په ځاى ارامه پاته نۀ شوه. په تېره بيا زړه مسېهي کليسا خو ببخي دغه ګاى ته نۀ وه تياره. هغې خو ببخي په لرکسي (ټيليسکؤپ) کښې له کتلؤ څخه نټه وکوله چي دا يې زباتوله چي نؤر نؤ اينسان د جهان په منځکي کښې ځايګى نۀ لري. دا يو کوچنى ګاى نۀ ؤ بلکې دومره غټ ؤ چي هغۀ ګرؤهه يې تر سختې پوښتنې لاندي راوستله په کومې باندي چي له تؤرپېره راوروسته ټول لوېديځ ښارتنؤب (Civilization)ولاړ ؤ. د اميانؤ لپاره خو دغه نوى ګاى ببخي ببمانا ښکاره کېدلؤ. هغوى به په ډېره ساده تؤګه ويل، «که چرته مځکه چورلي نؤ بيا به مرغۍ څنګه خپله ځاله پيدا کوي، او د اينسانان به څنګه په خپل ځاى باندي ولاړ پاته کېدلاى شي ، او داسي ... ».

مګر د دينپؤهانؤ ، ګروهپېژانؤ او شيخانؤ لپاره دغه څېړنې ډېرې بوژنونکې وې. ځکه چي دغؤ څېړنؤ به ويل چي د هسک او مځکې تر منځ خو ببخي توپير نشته. په مځکه کښې چي د خوځښت کوم کانون کار کوي د هسک خوځښت هم هوبهو په هغه کانون باندي چليږي. په بله مانا، موږ ويلاى شو چي موږ په لالمخه په هسک کښې يو او که دا ووايو چي پخپله هسک دلته په مځکه باندي دى نؤ هم بده به نۀ وي. دغو څېړنؤ دغسي نؤر ببشمېره ټکي لرل چي له سپېڅلي اينجيل سره په ټکر کښې ول او اپوټه پيغام يې ورکولؤ. مګر بلې خوا ته ګرؤهه دا وه چي اينجيل خو د خداى وينا ده، نؤ لځکه دغه څېړنې نه يوازى ناسمې بلکې کوفري هم دي.

په دغؤ ساينسپوهانؤ او څېړونکؤ کښې يم هم ګاليليؤ ؤ. هغه په کال **۱۵۶۴** کښې زېږېدلى ؤ کوم چي د شېکسپير د زېږېدنې کال هم دي. ګاليليؤ د اټاليې د بيابيدارۍ وروستى ستر کس ؤ. لومړى هغه د جيسويټانؤ لخوا د اومبروسا په مدرسه کښې وروزل شؤ چېرته چي د دۀ د ټول

Download from:aghalibrary

ژوند لپاره د ستؤرپېژندنې سره ولګېدله او مینه یې ورسره پیدا شوه. په ۱۷ کلنۍ کښې هغۀ له مدرسې راووتلؤ او سملاسي یې د ارستؤ سکولاستیکي سؤچ ته مخه کړه. ډېر تکړه موسیکي پؤه او انځورکښ ورڅخه جؤړ شؤ. په لومړي سر کښې هغه د روغتیاپوهنې لپاره پوهنتون ته ولاړؤ مګر یوه ورځ یې ناساپه د جیومیټرۍ په یوۀ لیکچر کښې برخه واخیستله او له ساینس او ګڼترې (ریاضي) سره یې مینه پیدا شوله. څلؤر کاله وروسته یې روغتیاپؤهنه بېخي پرېښؤدله او خپل پاته ژوند یې ګڼترې او فیزیک ته ورکؤ. په پای کښې هغه په پادوا پوهنتون کښې د ګڼترې د څانګې مشر شؤ چېرته چي هغۀ د خپل ژوند اتلس بریالي او پینځونکي کلونه تېر کړل او په نوي ساینس کښې یې د خوځښتونو، او خوځنده څیزونو د ځانګړنؤ د پېژندنې بنسټونه واچول.

که څه هم له هغۀ سره خپلؤ ملګرؤ او کورنۍ خورا مینه کوله، مګر د پؤهانؤ او ښؤونکؤ په منځ کښې یې ښه نوم نۀ لرلؤ،ځکه چي هغۀ به ورته هر وخت سپکول. په تېره بیا هغۀ به د ارستؤ د لارې لارویانؤ ته بدرد ویل چا چي د فیزیک، ستؤرپېژندنې او خوځښت خورا ښکولی مګر ناسم کانونونه وړاندي کول چي سکولاستیکه فلسفه به ورته ویل کېدله او د کلیسا لخوا یې ښؤونه کېدله. ۳۲۰ کاله تر مسیها مخکې، ارستؤ د اپلاتون شاګرد ۇ. هغۀ یو تکړه فلسفي ۇ او د جهان د جوړښت ، رغاونې او اډانې څېړنه یې کړې وه. د هغۀ چورتونه لومړی اربي ژبې ته او بیا له اربي څخه لوېدیځو ژبؤ ته وژباړل شول. په دغه وخت کښې مسیهي نړۍ له پوهې بېخي تشه او پوچه وه. مسیهي شیخان په دې لټه کښې ول چي له یوې نۀ یو خوا پوهنې ته لاسرسی ولري. نو لځکه یې د تامس اکیناس تر څارنې لاندي د ارستؤ چورتونؤ ته له مسیهي ښؤونؤ سره په داسي ډول سمون ورکؤ چي یو وخت داسي راغلؤ چي هغه بېخي پخپله د مسیهي ګرؤهې برخه ښکارېدل او که به چا ټکر ورسره کولؤ نو دا له کوفر ویلؤ سره برابره وه.

په پای کې د همدې ټکر له لاسه د ګالیلیؤ ستوری هم په ډوبېدلؤ شؤ. هغۀ لالمخه د خپلې پؤهې او څېړنې په مټ د ارستؤ د د خوزښت کسنه (Theory of Motion) هیسته اچولې وه؛ او اوس د ارستؤ پر ستورپېژندي باندې نورې ناندرۍ راپؤرته شوې وې. یونانیانؤ ته خو لا پخوا جوته شوې وه چي مځکه غونډه ده، لومړی دا چي د تندر په مهال چي د مځکې سؤرې پر سپوږمۍ پرېوځي هغه ګرد وي، او بل دا چي بېلابېل ستوري په بېلابېلؤ ځایځایګیو باندي ښکارېږي. مګر ارستؤ داسي انګېرلې وه چي مځکه ارامه په خپل ځای باندي ولاړه ده او دا نؤر هسکورباندي شاوخوا چولیږي. هغؤی ځکه داسي ویل چي په هسک کښې چي د ستوریو کومې غونچې دي هغه خپل ځایځایګی نه بدلوي، نو هغوی داسي د مځکې د شاوخوا چورلي لکه لمر او سپوږمۍ چي چورلي. ورسته بیا د ارستؤ د یوۀ شاګرد، پټولمي، تر څارنې لاندي یو داسي جهان وکښل شؤ چي د ارامې مځکې شاوخوا پینځه پنځوس ناڅرګندې غونډکۍ (*Spheres*) چورلېدلې او له ځانه سره یې لمر، سپوږمۍ او نؤر ستوري هم لېږدول.

دا د ساینس له ناپړیتؤ (عجایبؤ) څخه یوه ناپړیته ده چي د دې جهان یوه ناسمه پېژندنه تر ډېرو پاته شوه او د یونانیانو لخوا ریښتیا او سمې پېژندنې پایښت و نۀ موندلؤ. ډیموکریټس او اریسټارکس دواړؤ داسي کسنې وړاندي کړې وې چي د ارستؤ په پرتله ریښتیا ته ډېرې نیژدې

Download from:aghalibrary

وې مګر د هغوی کارونه پاته نۀ شول او ورک شول. د ارسطو کسنې د مسبهي شیخانو لاس ته ولوېدلې او د هغوی لپاره خورا په زړه پوري وې ځکه چې هرهر ټکي يې د سپېڅلي لوستني له هرې کرښې سره سمون خوړلو، نو لځکه خو يې په مسبهي ښوونو په منځ کښې هغه ځای پیدا کړو کوم چې په د ایسا مسیه د بیا راژوندي کېدلو لرلو او یا په لومړي سره کښې د هغۀ سپېڅلي زوکړې لرلو.

په کال **۱۵۴۳** کښې، د ګالیلیو تر زوکړې شل کاله پېښ، ځیرک پولي (*Polish*) ستوړپېژندونکي، نیکولس کوپرنیکس، د هسک د ستوریو خوزښت په ډېره اسانه توګه نړۍ ته وروپېژندلو. هغۀ لمر د جهان په منځ کښې ونیولو او ویل يې چې مځکه شاوخوا ورباندي چورلي. د کوپرنیکس ستر تیسیز، چې *« هسکینه ګردۀ چورلېدا»* نومېدله، اوهغۀ درېیم پاپا ته يې ورپېرزو کړې وه. مګر د هغۀ په تیسیز پوري پینځوس کاله تېرکې کېدلې. زیاترو پوهانو خو د هغۀ ګڼتره د هیڅ جوګه هم نۀ بلله، او د کلیسا باباګان دې ته تیار نۀ ول چې د هغۀ سوچ او چورت ته دي هم په «خدایي رازونو» کښې ځای ورکي.

مګر د ګالیلیو لپاره دکوپرنیکس کسنه یو ستر اوښتون ؤ. د هغۀ ځواکمن سوچ په دې ورسېدلو چې دا به هرومرو ریښتیا وي. هغۀ لا په **۱۵۹۷** کښې په پراګ کښې خپل دوست، جانس کېپلر، ته ولیکل، «چې پکار ده د اینسانانو سوچونه له نوي سره په نوي ډول واچول شي». هغۀ ته په خپل سدبد کښې جوته شوې وه چې کسنه خو سمه ده، مګر هغۀ يې زباتولای نه شوه. او ترڅو چې هغۀ پخپله لیدلای او شمېرلای نۀ شوه نو تر هغو پوري يې دا نۀ ویل چې ریښتیا ده. که څه هم هغۀ خپلو نیژدې دوستانو ته څو کاله پخوا ویلي ول چې دی پخپله د پنځون (*Nature*) د ډېرو اېسندو (*Phenomena*) د پېژندنې لپاره د کوپرنیکس لېمون (*Opinion*) کاروي. مګر ګالیلیو خپل سوچ تر دوولسو کلو پوري نور هم له ځانه سره پټ وساتلو، او داسي ویل کیږي چې په دې ترخ کې به يې د ارسطو د کسنو لوست هم شاګردانو ته ورکولو، سره له دې چې ښه پوهېدلو چې هغه ناسمې وې.

په دې منځ کښې د تاریخ یوه نېکرغه پېښه وشوه. هغه درسته راپیدا شوه چې د جهان په باره کښې يې د کلیسا لېمون ناسم زباتولو. د کال **۱۲۰۹** په جون یا جولای میاشت کښې ګالیلیو د لید په یوې درستې یوه تجربه ترسره کړه. دغه لیددرسته لومړی یوه هالنډي جوړه کړې وه چې ډېر لرې څیزونه به يې خورا جوت او کره ښکاره کول. کله چې دغه درسته د ګالیلیو په لاس ورغله نو هغۀ په ډېر ځېرکوالي او کارنده توګه وکاروله. په یوۀ وخت کښې هغۀ په خپلې کسنې او په دغې درستې دواړو باندي کار کولو. لږ وروسته هغۀ د کږلوړدن کسنه (*Theory of Refraction*) و موندله . د دغې کسنې په مټ هغه په دې وپوهېدلو چې د سکې د یوۀ نل په دواړو سرونو باندي چې هینداري ولګول شي، د دواړو شیشو یوه یوه خوا دي پتلې وي مګر په دواړو شیشو کښېې دي د یوې بله خوا دي دباندي خوا ته پړسېدلې وي او د بلې شیشې دي دننه هغه کوپه وي. وروسته دغه د تولې په شان درسته په یوې دربلۍ باندي ولګول شوه. په دې توګه ګالیلیو د نړۍ لومړی لرکسی (*Telescope*)جوړ کړو.

Download from:aghalibrary

راتلونکې دوؤلس میاشتې له هغه څخه نؤر هرڅه هېر ول بس په همدغه کار لګیا ؤ، ببلابېلې شیشې به یې سولولې او سکښتلې، او هڅ او هاند به یې کولؤ چې تر ښې لا ښه درسته ورغوي. په ۱۲۰۹ کښې هغۀ خپله ترټۀلؤ ښه درسته په وېنس کښې د سېنټ مارکر کلیسا لوړترینې مینارې ته وخېژوله. د هغۀ ځای واکمن او شیخان هغۀ وخت هک پک شول چې کله یې و لیدل چې د دغې درستې په مټ اوس دوی ترېخوا خپل دوښمن دوه ګنټې (ساعته) مخکې لیدلای شي کله چې هغۀ د دوی په خاوره باندي د یرغل په نیامت راروان وي. تجربه ډېره اغېزناکه وه؛ ګالیلیؤ ځای پرځای په یوې لوړې چوکۍ باندي وګومارل شؤ او خورا غټه کلنۍ تنخا یې هم ورکړه.

د همدغه کال په پای کښې هغۀ د پودا په سیمه کښې خپل لرکسی د شپې لخوا د هسک ستؤریؤ ته سیدۀ کړؤ. تر ټۀلؤ لومړی هغۀ د سپوږمۍ سیل وکولؤ او ډېر ژر یې پکښې غرونه وموندل. په دې تؤګه یې هغه ګرؤهه بېباوره کړه چې ویل به یې هسکینې پیکرې ټولې ښویې هوارې، بېخي یو ډول، غونډې منډې دي، او له یوه اسماني جوهر څخه جوړې دي چې «ایتر» ورته وایي. په راتلونکؤ څو له درز او جؤشه ډکؤ میاشتؤ کښې ګالیلیؤ په کهکشان کښې دومره زیات ستوري ولیدل چې بېخي د چا باور نۀ کېدلؤ. هغۀ ځینه داسي ستوري هم وموندل چې تراوسه یې هیڅا نومونۀ هم نۀ پېژندل. اوس نؤ هغه ځای او ګړۍ رارسېدلې وه چې هغۀ په غوڅه توګه پرېکړه وکوي. او هغۀ پرېکړه وهم کړه چې «مځکه تر سپوږمۍ لمخه پخپله یوه چورلېدونکې پیکره ده»، او هغسي ارامه او ولاړه نۀ ده لکه څنګه چې ارستؤ بللې وه.

هغه په ډېره خوشالۍ د جنورۍ په اومه نېټه کال ۱۲۱۰ د ماښام په سر کښې خپل ښه ترین لرکسی د جیوپیټر ستوري ته سیخ کړؤ. په لومړۍ شپه د هغۀ تلوسه هغه ګړۍ زیاته شوه چې په یوه نېغه لیکه کښې پراته درې واړه مګر ډېر ځلاند ستوري یې ولیدل چې دوه یې د جیوپیټر ختیځ ته او یو یې لوېدیځ ته پروت ؤ. په دا بله شپه هغه بیا وکتل. مګر دا ځل ستوري له خپله ځایه خوزېدلي ول. درې واړه د جیوپیټر لوېدیځ ته په یوې سیده لیکې کښې پراته ول. مانا یې دا وه چې ستوري د یوه بل په پرتله ښوري راښوري. مګر زړې ستورپېژندنې دا منل څه؟ ایا په دې باندي دۀ زباتولای شول چې کوپرنیکس رېښتونی ؤ؟

ورپسې په دا بله شپه هغه ډېر په نارامۍ کوت (انتظار) کول چې دغه اېسنده (*Phenomenon*)یو ځل بیا ګوري. واړه ستوري یو ځل بیا ښؤرېدلي ول. اوس په هغۀ کښې یوازې دوه پاته ول، او دواړه د جیوپیټر په لوېدیز کښې ول. اوس نؤ هغه بېخي ډاډه ؤ چې دا یوازې د جیوپیټر نه بلکې د ستوریو خپل خوزښت هم دی. په شپۀ شپۀ هغه د دغۀ دریو ستوریو لنداره کوله چې د جیوپیټر شاوخوا به یې نڅا کوله. وروسته هغه یو څلورم ستوری هم ولیدلؤ چې په هغو دریو ستوریو پسې نېغ نیښتی ؤ. بس اوس نو هغه ویلای شول چې ستوري په یوه ګاړه (*Orbit*) کښې ګرځي راګرځي. جیوپیټر څلور سپوږمۍ لرلې. هغه تر پینځۀ ورځۀ پوري لګیا ؤ او خپلې تجربې یې کولې تر څۀ چې یې هیڅ شک په چورت کښې پاته نۀ شۀ چې : کوپرنیکس بېخي رېښتونی ؤ.

Download from:aghalibrary

هغه خپله څېړنه ولیکله او بیا یې خپلې لیکنې ته د لارورکي ایلچي (*Nuncius Siderius*) نوم یې ورکړ. لا خو هغه پروا نه لرله چې د دهٔ د څېړنې به په کلیسا باندې څه اغېزه وشي؛ هغه یوازې د خپلو پخوانو همکارو ښوونکو څخه وېره لرله. همداسې وشول. د پوهنې په ډګر کښې د هغه همکارو ښوونکو ته چې کله د هغه څېړنه ورورسېدله نو خوار ټوکې ټکالې یې ورپورې وکولې. کله چې هغهٔ دوی راوغوښتل چې پخپله د دهٔ په لرکسي کښې وګوري. نو ځینه یې رانهٔ غلل. او کوم چې راغلل په هغو کښې ځینو ویل چې په لرکسي کښې خو یې هیڅ هم ونهٔ لیدل او نورو بیا د هغهٔ لرکسی تشه د ماشومانو یوه نانزکه وبلله.

کله چې د ګالیلیو له خپلو همکارانو سره په ناندریو اخته ؤ نو کلیسا بېخي کار نهٔ پکښې لرلو. او ګالیلیو هم د وېنس د سیمې د سرکار تر سوري لاندې ژوند کولو، چې هر وخت به یې کلیسا ته درکې ورکولې چې د اینګلستان په شان به ټولې شاندې او وندنې (Relations) له کلیسا سره غوڅې کي. په کال ۱۶۱۰ کښې هغهٔ ته بلنه ورکړ شوه چې په خپل پلارني ټیسکوني کښې د ګټترې په ځانګې کښې د لوی ډېوک کوسیمو مشر ښوونکی شي. د هغهٔ نوې دندې او چوکۍ هغهٔ ته خورا ډېر وخت په لاس ورکړو چې خپله څېړنه نوره هم مخ ته بوځي. اوس نو هغهٔ خورا ستر نیامت او هوډ لرلو چې روم ته به ځي او هلته به پاپا ته د خپلې څېړنې د ریښتینولۍ په باره کښې وایي او کلیسا به د همېشه لپاره د ارستو او پټولمي له غلامۍ ازادوي. مګر دا یو لېونتوب ؤ چې ټول ژوند د ګالیلیو په سر کښې پاتهٔ ؤ.

هغه روم ته د دې لپاره روان ؤ چې په مسېحي ګروهې ته ګټه ورسوي نهٔ دا چې ډغره ورسره ووهي. ګالیلیو له خورا سترو هیلو سره روم ته روان شو چې د خپل لرکسي موندنې هلته ډاګیزې کي. په لومړي سر کښې هلته د دهٔ د څېړنو خورا تود هرکلی وشو او هیچا یې موندنې ناسمې ونهٔ بللې او د یوهٔ لوی اتل په سترګه به ورته کتل کېدل. دا د ګالیلیو لپاره یو ستر بری ؤ. هغهٔ اوس اوه ځلوېښت کلن شوی ؤ کله چې یې د خپلې څېړنې بریا ولیدله نو لوی یې ولګېدلو او بېرت فلورېنس ته راستون شو. هغهٔ هلته په بابا کالویس او د واټیکن په نورو ستورپوهانو باندې منلې وه چې نور نو د ارستو سوچ سم نهٔ دی او پکار ده چې دوی ورپسې ولاړ نهٔ شي. که څه هم دوی دې ته هم تیار نهٔ ول چې په کوپرنیکس پسې ولاړ شي مګر کم ترکمه دا یې ومنله چې هسک نور پټوني (رازونه) هم لري نهٔ یوازې هغه ځینه چې دوی تر اوسه ورسره بلد شوي ول. دوی په دې پوه شول چې د وېنس بېلابېل پړاونه په غوڅه توګه دا زباتوي چې دغه ستوری په لمر شاوخوا ګرځي راګرځي. اوس دومره پاته وه چې کلیسا دا هم ومنې چې پخپله مځکه هم په لمر شاوخوا ګرځي. مګر داسې ونهٔ شول. کله چې هغهٔ له رومه بریالی راستون شو اته میاشتې لا نهٔ وې تېرې شوې چې له هغه څخه ګروېږنې پیل شوې. او د همدې ګروېږندې له لاسه یې پاته دېرش کاله په کوفرویلو د تورونو تر تور سوري لاندې تېر کړو.

دا نابېره څه داسې بد کار وشو چې دا ناورین پیل شو؟ دا یوازې د ساینس او کلیسا ډغره نهٔ وه بلکې د ځینو کسانو د رخې، چلوټو، ناپوهۍ، سرټمبه توب او وېرې له لاسه ګالیلیو ټول ژوند خوارځار او اوتر اوتر شو.

Download from:aghalibrary

د چلوټې او نانډرۍ لومړی زړی د فلسفې د یوۀ ښۀونکي لخوا وکرل شۀ. هغۀ کوسیمۀ بوسکالیا نومېدلۀ او په پیزا پوهنتون کښې ښۀونکی ؤ. هغه یوه ورځ د ستر ډېوک د مۀر په غوږ کښې په پسپسي وویل چې ګالیلیۀ وایي مځکه ولاړه نه ده بلکې ګرځي. هغه یوه خورا دیني او ګروهندویه ښځه وه او هر څه چې په پاک اینجیل کښې لیکل شوي ول بس په هغۀ یې کلکه ګرۀهه لرله. هغې د ګالیلیۀ دوست، بېنډېټۀ کاستېلي وروغوښتلۀ او د ګالیلیۀ په باره کښې یې له هغۀ څخه پوښتنې وکولې.

کاستېلي ډېر ژر ګالیلیۀ اګاه کړۀ. په ځواب کښې ګالیلیۀ هغۀ ته د ساینس او دین د شاندۀ په باره کښې یو اوږد لیک ولیکلۀ. مګر د همدغه لیک له لاسه خو د ګالیلیۀ او کلیسا تر منځ لومړی نیښته پیدا شوه. ځکه چې یوۀ امي کس د دینپۀهنې په نابلده نړۍ کښې پل کښېښۀدلۀ. په ناګاهۍ کښې ګالیلیۀ خپلۀ دوښمنانۀ ته هغه درسته په لاس کښې ورکړه چې هغۀ ورته له ډېره وخته کوت کولۀ.

هغۀ غوښتل چې کلیسا په دې وپوهوي چې کوپرنیکس رېښتیا وایي. مګر څه چې هغۀ غوښتل د لیک پایله د هغۀ اپوټه راووتله. نیژدې تر یوۀ کاله پوري لیک د لوستۀ او پۀهۀ کسانۀ په منځ کښې لاس په لاس ګرځېدلۀ. مګر په پای کښې هغۀ د ګالیلیۀ د دوښمنانۀ ګوتۀ ته هم ورغلۀ.

په دې ترځ کښې د کلیسا چارواکۀ زیات وخت د اینجیل په لوستلۀ تېرولۀ او ډېر سوچ به یې وربانديې کولۀ. په پای کښې هغوی په دې ورسېدل چې د اینجیل ایتونه د ګالیلیۀ له څېړنۀ سره اړخ نۀ لګوي، په تېره بیا دغه لاندیني دوه ایتونه، چې لومړی یې له یوشوا (Joshua) څخه دی:

لمره، ته په ګیبیون باندي ودرېږه.
او سپوږمۍ ته، د اجالون په وادۍ کښې .
او لمر په ارام ودرېدلۀ، او سپوږمۍ هم تم شوه.
ترڅۀ چې ملت له خپله دوښمنه غچ واخیستلۀ.

د کلیسا پلارانۀ به پوښتنه کوله چې لمر څنګه درېدلای شي چې کوپرنیکس وایي چې هغه بېخي هیڅکله خوزېدلی نۀ دی؟ او دویم په نولسم اشلوک (Psalm) کښې راغلی دی چې نور هم په کلکه د لمر خوزښت زباتوي :

هغۀ یو چنغۀل دی چې له خونې راوځي،
هغۀ د یوۀ غښتلي سړي غوندي زغاسته خوښوي.
هغۀ د هسک له سرۀ پرمخ ځي
او د هغۀ په پای بېرته راګرځي.

هغوی دغه راز نور هم ډېر اشلوکونه د زبات په توګه وړاندي کړل. د دغو اشلوکونو ژبه دومره اغېزناکه او ځواکمنه وه چې ګالیلیو یې ډېر په اسانۍ په لومه کښې بندولای شۀ. او ګالیلیو

Download from:aghalibrary

چي يو ډېر له برمه او پرتمه ډک کس ؤ په همدومره اسانۍ په دغه خور شوي جال کښې بنديوان شؤ.

خپلو شکوميو ګاليليو ته وويل چي نور دي ځان نه ښکاروي او يو څه دي خپل ګاى پټ وساتي، مانا نا څه دي له دروغو کار واخلي. مګر له هغه خوار سره بيا دا غم ؤ چي ټولې کاميابۍ او موندنې به يې په اوبو لاهو شي، نو ځکه خو يې غوښتنه وکوله چي د دۀ ليک دې په روم کښې د بابا کلاويس مخې ته وړاندي کړ شي او ورسره پخپله لوى پاپا ته که داسي شونې وي. د ۱۷۱۴ او ۱۷۱۵ کلونو په ترڅ کې ليکونه د فلارنس او روم تر ميان تېربېر کېدل، مګر ډېرى د روم لخوا راتلل . اوس نو د ګاليليو په کسنؤ (theories) پورې ځينو کسانؤ خورا ستر ستر ګايونه تړل چي ده خوارکي پخپله په دې هکله کله ټک هم نۀ ؤ وهلى. ځينو به ويل چي ګاليليؤ ويلي دي چي په سپوږمۍ کښې هم اينسانان ژوند کوي. او بيا به يې ژر دا پوښتنې راپورته کړې چي د دغو سپوږمۍ مېښتو اينسانانؤ له ادم او هوا سره کومه د وينې شانده شته او کنه، او يا دا چي هغوى به د نوها پيغمبر په کېښتۍ کښې سپاره شوي وي او که نه؟ شيخ بېلارماين چي د دينپوهانؤ مشر ؤ وَ ټؤلؤ ته وويل، چا چي ليکلي دي چي لمر له خپله ځايه راخيژي او بيا لوېږي او بيا بيا داسي کيږي هغه سليمان پيغمبر ؤ. نۀ يوازي دا چي هغه دا وينا د خداي په ښؤونې کوله بلکې هغه تر ټؤلؤ هوښيار او پوه کس هم ؤ.

کله چي کاليليؤ پوه شو چي اوس کيسې داستاني بڼه غوره کړه نو يې پرېکړه وکوله چي پخپله رؤم ته ولاړ شي او هلته د کوپرنيکس د کسنې رينښتينولي د نؤرؤ په مخ کښې زباته کي. هغه ډاډۀ ؤ چي واټيکن به يې ورسره ومني چي د دۀ څېړنې ببخي له کاتؤليکي ښؤونؤ سره سمون خوري. په کال ۱۷۱۵ کې هغه چي کله رؤم ته روان شؤ نو داسي ؤ لکه يو ښاغلى هواري او يو ډېر له جوشه ډک ځوان.

ګاليليؤ چي کله رؤم ته ورسېدلؤ نؤ ډېر زيات هيله من ؤ. هغه ځواکن شوى ؤ او په ځان ډېر ډاډۀ ؤ او اوس اوس يې روغتيا هم ډېره ښه شوې وه ځکه چي د جوړونؤ درد يې ورک شوى ؤ چي د فلارنس د ببکاره هوا له کبله ورپېښ شوى ؤ. اوس نؤ ناندريۍ ببخي ډاګېزې شوې وې او ګاليليؤ خوښ ؤ چي پر دې باندي وراسه وکوي. کله چي د دوى تر منځ په رؤم کښې رينښتينۍ او ناندرۍ روانې وې نو ګاليليؤ په خپلؤ ګايونؤ کښې ډېر زورور ؤ. هغۀ به د شيخانؤ پوښتنې په داسې توګه ورغبرګې کړې چي هغوى به ببخي ساده ګان او ناپوهان ښکاره کېدل.

کله چي کومه پايله او پرېکړه ترلاسه کېدلاى نۀ شوه نو په پاى کښې لوى پاپا وويل چي دغه مرڼه دي سپځلي دوتر (Holly Office) ته ولېږل شي چي د دينپؤهنې په رڼا کښې يې غوڅه کي. د سپېځلي دوتر يوؤلسؤ غړيو د کوپرنيکس په کسنو باندي د دينپؤهنې په رڼا کښې سؤچ وکولؤ او بيا يې په خپل منځ کښې وراسه وکوله او په پاى کښې يې داسي غوڅه کړه:« دا چي وايي چي مځکه د ولاړ او تم لمر شاوخوا چولي، يو لبونتؤب او بهؤلتؤب دى. او موږ په ورته په دستوري توګه کوفرغرونه وايو. او داچي وايي چي مځکه پخپله هم څرخي هم زموږ په ګرؤهه کښې سمه نۀ ده».

یو څۀ روځې وروسته کارډینل بېلارماین وګومار شۀ چې ګالیلیۀ ته ووایي چې نۀر دي نۀ له دغۀ کارونۀ ودریږي. دغه کیسه په دوۀ ډولونۀ تر موږ پوري رارسېدلې ده. ځینه کسان وایي چې ګالیلیۀ ورسره و منله چې نۀر به نۀ د کوپرنیکس د کسنۍ ننګه نۀ کوي. او ځینه نۀر بیا وایي چې هغۀ و منل چې نۀر به له دغې بندیز شوې کسنۍ څخه بېخي لاس اخلي او نۀ بې خپلوي، نۀ به یې ننګه کوي او نۀ به یې چا ته ښۀونه کوي.

دا ګرۍ خو ګالیلیۀ په یوۀ نۀ یوۀ ډول یوه بریا ګڼلې وه. هغۀ له هر ډول سزا او ترټلۀ ازاد شوی ۀ، له هغۀ سره پخپله پاپا مخامخ ږغېدلی ۀ چا چې د پرلپسې درناوي ډاډ هم ورکړی ۀ او بله دا چې کومه فتوا چې د کلیساګانۀ له میمبرونۀ واورول شوه په هغې کې بس مازي دومره ویل شوي ول چې د د کوپرنیکس د کسنۍ د ریښتینولۍ په زباتولۀ به بندیز وي. مګر هغه بیا هم د ګڼترۍ (ریاضي) لپاره کارول کېدلای شوه. یوازي د هغې په «ریښتینولۍِ» باندي بندیز ولګول شۀ.

هغۀ اۀوه کاله هیڅ هم خپاره نۀ کړل. خو له هغه وروسته په کال ۱۶۲۳ کښې یې *Il*) *Saggiatore*) ولیکلۀ. په دغه لوستني کښې د پټولمي او کوپرنیکس د ملاتړیو ترمنځ ګایونه یا ډیالۀګ ۀ. هغۀ په دې باندي اۀوه کاله نۀر هم کار وکولۀ. مګر په دېر ترخ کښې یو څو پېښې وشوې. لومړی لوی ډېوک کوسمینۀ په نابېره تۀګه مړ شۀ او دی یې له سوري څخه بېبرخې شۀ. او تر دې بده لا دا وه چې په ځای ناستې یې هغۀ زړه راښی چې په لومړي سر کښې یې ټولې نادرۍ او مرښې راپورته کړې وې. په رۀم کښې پاپا پۀل پینځم هم مړ شۀ او په ځای یې ګریګوري پینځلسم کښېناستلۀ څوک چې یو کمزوری او ډېر زۀړ کس او بس دوه کاله په واک کښې پاته شۀ. بیا د هغۀ په ځای باندي کارډینال مافیو باربیریني کښېناستلۀ چې وروسته یې د اربن - پینځه دېرشم نوم غوره کړۀ. هغۀ ډېر د برم او نوم وړی کس ۀ. هغۀ لېوال ۀ چې له ګالیلیۀ سره لیده کاتۀ وکوي.

ګالیلیۀ هم چې روغتیا یې لږ ښه شوه ورته راغلۀ او شپږ ځله یې اوږدې اوږدې لیدنې ورسره وکولې. په دغۀ دوۀ په دوۀ لیدنۀ کښې ګالیلیۀ هڅه وکوله چې نوی پاپا د کوپرنیکس د کسنۍ په ریښتینولۍ پوه کي او سخ (قانع) یې هم کي. که څه هم نوي پاپا تر ډېره بریده له ګالیلیۀ سره سر ښۀرولۀ مګر دې ته تیار نۀ ۀ چې د کسنۍ ریښتیونولي بېخي په ډاګه ومني او یا دي بندیز ورڅخه لري کي. کله کله به یې دا هم ورته وویل چې «سپېځلې کلیسا کوپرنیکس غندلی نۀ دی او نه یې د هغۀ کسنه کوفرغرونه بللې ده، بس مازي دومره وایي چې هغه یو ډول بیړه کړې ده او دا چې بېځایه یې خبز وهلی دي. که چیري یو څوک د هغې ریښتینولي زباتولای شي نۀ بیا به هغه بېځایه خبز نۀ بلل کیږي» په ځان باوري او ډاډه ګالیلیۀ داسي و انګېرله چې نۀر نۀ هغه د کوپرنیکس په کسنې باندې څه ناڅه لیکلای شي تر څو چې په دینپوهنې کښې لاسوهنه نۀ کوي او همېشه له خپلۀ څېړنۀ سره کار ولري او بس.

کله چي هغهٔ کؤر ته راستون شؤ نؤ يې په خپل لوستني چي دوګايه (Dialogue) نومېدلؤ باندي کار پيل کړؤ او په ۱۲۳۰ کښې يې تيار کړؤ. دا لوستنی نن هم د اټالوي ادب يوه غوره ټوټه بلل کيږي چي ډول ډال او سکښت جوړښت يې د سوکرات هغه ته ډېره ورته دی. دغه دوګايه د کانال ګرانډې په سيمه کښې د درؤ انډيوالانؤ تر منځ د يوې ورسې په بڼه لري چي دوه پکښې د ګاليليؤ خپل انډيوالان، سالوياتي او ساګريدو ول چي په دې وخت کښې دواړه مړهٔ شوي ول. ساګريدو يې پکښې داسي ښکاره کړی دی چي زيات کار يې په ژوند کښې له دې دنيا سره دی، ډېر ځيرک دی، او د يوهٔ سرخېل په شان خورا پراخ لېمون او ګروېږونکی سؤچ لري. سالوياتي بيا د کوپرنکس د اډانې او لېمون زياته لورينه کوي. درېيم کيردار ساده ګل (Simplicio) نوميږي د بدلون لؤرينه نهٔ کوي او وايي چي د ژوند لاره چي څنګه روانه همدغسي ښه ده. که څه هم هغه د دې نؤرؤ دواړؤ د ټؤکؤ او ټکالؤ د بوسؤ خوځکی جوړيږي مګرهغهٔ پخپله ډېر بې تاوانه او لېزمه کس وي.

درې سره دؤستان يوه درسته ورځ د مځکې ورځمهالي خوزښت (diurnal motion)په هکله ريښتينی (arguments)کوي. ساګرېدو دا لېمون ورمخته کړؤ ، چي که چيري مځکه د ختيځ پر لؤر لږ چټکه وګرځي نؤ مرغان به په هوا کښې خپله تؤله وبايلي، په مني کښې به پاڼې د ونؤ په لوېديځ لؤر ته تويې شي او د تؤپ هغه مړدکي چي په لوېديځ لؤر ويشتل شوي وي تر هغؤ مړدکو زيات واټڼ ووهي چي په ختځ لؤر وار شوي وي. سالوياتې د مځکې خوزښت له هغې کيښتی سره پرتله کړؤ چي په سمندر کښې ګرځي چي پکښې سپرې سورلی په ازاده تؤګه يوې بلې خوا ته ګرځېدلای راګرځېدلای شي په دې يې پروا نشته که هغه هوځومره په چټکی روانه وي هم. همدغه راز مځکه هم له ځانه سره هر څه وړي. دا پروا نهٔ لري چي هغه ځيزونه په مځکې پوري ببخي نښتي دي او که بل رازورباندي زوړند دي لکه هوا او وريځې. نؤ د مرغانؤ لپاره هم کومه ستونزه او ربړ نشته .

د دوګايه ورسې په درېيمه ورځ – چي په ريښتيا ګاليليو څو کاله وروسته ليکلې وه – درې سره انډيوالان د هسک د ستروالي په هکله اټکلونه کوي. سالوياتي پيل کوي او وايي چي موږ کولای شو چي د مځکې له دې کمکی ټيکی (Planet) څخه چي پخپله په کال کې يو ځل د لمر شاوخوا چورلي د هغؤ بېشمېره ستوريو او ټيکيو د ځای ځايګي او خوزښت پته ولګوو چي په ارت او بېرت هسک کښې خواره وارهٔ دي. هغهٔ بيا د دغؤ ستوريو او ټيکيؤ د لريوالي په هلکه ږغيږي او وايي چي واټڼ يې دومره لري دی چي زموږ سوچ په اسانه نهٔ شي وررسېدلای. سيمپليسيو يې ورغبرګوي او ورته وايي چي خدای هيڅ اړتيا نهٔ لري چي په دغؤ ستوريؤ او ټيکيؤ باندي دومره ناپايه پراخ ځای ونيسي چي اينسان ته يې هيڅ شمر هم نشته. ساګرېدو چي په رؤغتيا کښې ښه پوهه لري هغه په دې باندې خورا څنډي او ورته وايي ، اې ساده سړيه که موږ د درملنې لپاره هره ورځ د اينسانانو نسونه نه څيرلای نؤ څنګه به راته څرګندېدله چي موږ کولمې، سږي، بډوډي او نؤر غړي لرو. تر اوسه پوري موږ يوازي جيوپيټړ پېژندلؤ خو اوس پوهېږو چي دا ستوری نؤرې سپوږمی هم لري. نؤ اې ساده ګله، که موږ د يوهٔ

ناپایه جهان په هکله نهیر (سؤچ) کوو نؤ د دې مانا دا ده چي خدای ته هغه ستر ځای ورکوو چي دی یې لري.

د هغؤ دغه ریښتینی په ۵۰۰ مخونؤ کښې لیکل شوې دی. په دغؤ ریښتینؤ کښې هغوی درېواړه د ارستؤ، پټولمي او کوپرنیکس د پؤهنې په اډانه په هر اړخ باندي هر راز ګایونه کړي دي . هغوی په درېیمه ورځ خپله وراسه بې له کومې پایلې پای ته رسوي. د کیردارونو په شان لوستونکو ته هم غوڅه وینا او پیغام نۀ ویل کیږ ي بلکې هغوی ته پکار ده چي پخپله له خپل سؤچ او پؤهې سره سمه پرېکړه وکوي او پایلې ته ورسیږي. ګالیلیو د کرښؤ او غونډلؤ په کښلؤ کښې خورا په ځیرکوالي او په هوشیارۍ سره هڅه کړې وه چي د کوپرنیکس د اډانې ریښتینولي نېغ په نېغه زباته نۀ کي . مګر د دوګایې ریښتنیی او وراسه دومره زوروَره وه چي په هر هؤش لرونکي او سیانه لوستونکي یې دا منله چي د کوپرنیکس اډانه ریښتینې ده.
ګالیلیؤ خو خپله لیکنه بشپړه کړه مګر اوس یې د چاپولؤ لپاره د کلیسا اجازې ته اړتیا لرله. که څه هم د سیمپلیسمو کیردار بېخي د پاپا کړؤوړؤ ته ورته ؤ مګر ګالیلیؤ داسي نۀ وه انګېرله چي په دې کښې به دۀ ته کوم تاوان ورسیږي. د کال ۱۶۳۰ په مۍ میاشت کښې هغۀ بیا رؤم ته روان شؤ چي د خپل لوستني د خپرولؤ اجازه ترلاسه کي.

په رؤم کښې چي کله هغۀ د کتني او څارني لپاره خپل لوستنی وړاندي کړؤ نؤ په پیل کښې هرڅه ډېر ښه تېر شول. مګر وروسته شېخ ریکاردي یو څه بدګومانه شؤ ورباندي. نؤ ځکه خو لوستني بیا بیا وکتل شؤ . په پای کښې ریکاردي ګالیلیؤ ته اجازه ورکړه چي په رؤم کښې دي یې خپور کي مګر په دې ګره (شرط) چي د سر او پای ځینه برخې به یې داسي بدلوي لکه څنګه چي دوی غواړي. ګالیلیؤ دا ورسره ومنله او بېرته فلارنس ته راستون شؤ مګر له هغوی سره یې ژمنه وکوله چي په مني کښې به بېرته ورته راشي.

په دې منځ کښې په واټیکان کښې د ګالیلیو ملاتړی شازوی چیسي په نابېره توګه مړ شؤ. هم هغه به د ګالیلیؤ لوستني خپرولؤ. په همدې ورځؤ کښې په ټولې اټالیې کښې د تاوون وبا خوره شوه چي له کبله یې د وګړیو یوې بلې سیمې ته تګ راتګ بېخي په ټپه ودرېدلؤ. اوس چي لوستني په فلارنس کښې پرؤت ؤ او د هغۀ کتونکي په رؤم کښې ول، نو ګالیلیؤ هم د خپلؤ شکومیؤ او انډیوالانؤ یوه ټلګري جوړه کړه چي په ریکاردي یې ومني چي لوستنی دي همدلته په فلارنس کښې چاپ شي. په مات زړه او تر ډېرې زؤرنې لاندي زاړه شیخ ریکاردي ومنله چي په فلارنس کښې دي چاپ شي. مګر بیا یې هم دا ګره کښېښؤدله چي هغۀ پخپله د لوستني پیلامه او پایله کتلې ده خو د لوستني د نؤرؤ برخؤ لپاره دي په فلارنس کښې یو سم کس وګومارل شي چي بیا یې تر سترګؤ تېر کي. ګالیلیو هغه پیلامه چي د ریکاردي لخوا بدله شوې وه او د پاپا لخوا یوه زیاتونه هم پکښې ځای شوې وه په ډېره رخه او مات زړۀ ومنله. خو وروسته هغه په دې باندي زورنه (فشار) اچوله چي دا دي په بېل کاغز او بل ډول ټایپ باندي ولیکل شي چي لوستونکو ته بېخي څرګنده وي چي کومه برخه د ګالیلیو خپله لیکنه ده او کومه یوه یې د کتونکو لخوا پرې ورزیاته شوې ده.

لوستنی د کال ۱۲۳۲ په پسرلي کښې خپؤر شؤ. د هغۀ ملګري او هم لوستونکي ډېر زيات خوښ ول. مګر د واټيکان غبرګون لږ ورؤ او وروسته راغلؤ ځکه چي د تاوون له کبله لوستنی هلته ناوخته ورسېدلؤ. کله چي د واټيکان چارواکو ولوستلؤ نو پوه شول چي له دوی سره چالاکي شوې وه. کله چي ريکاردي لوستنی ولوستلؤ نو ويې ويل: « دې لوستني چي کومه بڼه غوره کړې ده نؤ جيسؤيټان به خامخا له هغۀ څخه ډېر تريخ پلپؤټ وکوي. مګر تر دې لمخه چي جيسؤيټانؤ يو څه وواييي پاپا پخپله پوښتنې پيل کړې. هغۀ باور کولؤ چي ريکاردي هڅې کښېوتلای دی چي يوۀ دغسي لوستني د چاپولؤ اجازه يې ورکړې ده او ورسر ه ورسر په دې ډېر خواشنيی ؤ چي په لوستني کښې چي د ساده ګل کوم کردار راغلی دی هغۀ په ريښتيا پخپله د پاپا پېښې کوي او مانا يې دا ده چي په هغۀ باندي يې ملنډې وهلې دي.

د دوګايه (Dialogue) چي کله خپؤر شؤ نؤ هغه يې ښه وخت نۀ ؤ. په دغه وخت کښې په اوروپا کښې چي د ګرؤهې په بنسټ کوم جنګونه روان ول هغۀ د واټينکان په ګټه نۀ ول. د پاپا د ايلچيتوب او مرکچيتؤب ټولې هلې ځلې له ناکامۍ سره مخامخ وې. په دغه وخت کښې له پاپا سره د نورؤ کسانؤ سختې ډغرې پيل کړې وې. ځيؤ به ويل چي هغۀ خو د ګاليليؤ په شان له ښوېدلو او بې لارې شويؤ کسانؤ سره دؤستي او ملګرتيا لري او ځينؤ نؤرؤ به ويل چي هغۀ خو بېخي يو کمزؤری او ناتوانه پاپا دی ان چي بې لارې شويؤ کسانؤ ته هم هيڅ نۀ شي ويلای. يوۀ شېخ ورپسې وليکل چي پاپا نن سبا دومره ډارن شوی دی چي بېخي له خپلې مانۍ بهر نۀ شي راوتلای ځکه چي وېره يې په زړۀ ننوتلې ده هڅي نۀ چي څؤک زهر ور کي. کومې لارې چي تر واټيکانه پورې تللې دي په هغؤ يې تر لسؤ لسؤ ميلؤ پوري بدرګې او سامانې درولې دي او هر څؤک چي په دغؤ لارو تګ راتګ کوي نؤ هرومرو يې تالاشي اخيستل کيږي.

په دغؤ ورځؤ کښې جيسؤيټانؤ هم د هغۀ په غوږونؤ کښې پسپسی پيل کړی ؤ او هره شېبه به يې هغۀ ته ورپه يادوله چي ګاليليؤ چي کومه ژمنه له تا سره ښپاړس کاله پخوا کړې وه هغه يې د لوستني په خپرولؤ سره ماته کړې ده. پاپا چي په خپل برم او نوم باندي دغسي نيوکې واورېدلې نؤ يې و پتېله چي پکار ده يو څه زؤر او سام خلګؤ تر وروښيي. يو ځل هغۀ د خپلؤ ايلچيانؤ يوې غونډې ته وينا کوله او ډېر په خشم يې هغؤ ته وويل: «ستاسي ګاليليؤ په داسي کارونؤ کښې ګوتې وهلې دي چي هغۀ پکار نۀ ؤ. هغۀ ما ته دؤکه راکړه او له ما يې کار واخيستلؤ. اوس به زه هم هغۀ و کاروم او خوښ به يې شم»

پلپؤټ او ګوېږنه

ګاليليؤ په فلارنس کښې ؤ. د هغۀ هلته يې خورا لوی لګېدلی ؤ او اګاه نۀ ؤ چي کيسه به دومرې ورانې ته وتلې وي. ځکه چي د هغۀ لوستنی ډېرؤ کسانؤ کتلی ؤ او اوس خو يې خورا ښه نوم هم موندلی ؤ او لوستونکؤ به ډېر ستايلؤ. هغۀ ډاډۀ ؤ چي که چيري کومې نانندرۍ او کشالې راپؤرته هم شي نؤ په اسانۍ سره به غلې شي. بله دا چي پخپله پاپا د هغۀ نيژدې دؤست هم دی.

پاپا هغهٔ ته کسان ورولیږل چي په دیرشؤ ورځؤ کښې دننه دي په رؤم کښې خپله پېشي وکوي. ایلچیانؤ هڅه وکوله چي د پاپا خشم یو څه ارام کي مګر پاپا زېل کړی ؤ او ویل به یې چي ګالیلیو به یو ځل خامخا رؤم ته راځي او پېشي به کوي. ګالیلیؤ هغهٔ ته د دریو ډاکټرانؤ لخوا یوه کتونی (سرټیفیکېټ) ورولیږلؤ چي پکښې لیکلي ول: «ګالیلیؤ دا مهال د بېلابېلؤ سختؤ ناروغیو له لاسه رنځور دی او نهٔ شي کولای چي تر رؤم پوري مزل وکوي». مګر کتؤني هم په پاپا باندي کومه اغېزه و نهٔ کوله او بیا یې پیغام ورته راولیږلؤ چي بهانې نهٔ چلیږي او دا ځل یې نؤر هم په کلکه ورته وویل چي که ګالیلیؤ پخپله رانهٔ شي نؤ ځولنې به ورواچوئ او د بندي په څېر یې تر رؤمه پوري راوړئ او پلېؤټ ته یې وړاندي کئ.

په ۱۱ اپرېل ۱۷۳۳ کښې ګالیلیؤ پلېؤټ ته یؤوړل شؤ او په دغه بل ګهیز د لوی څارنوال، بابا ویسنزوی دا فیرنزوالا، مخې ته لومړنۍ پېشۍ ته وبلل شؤ. هغه ته لؤړه ورکړه شوه او ورڅخه وپوښتل شول چي، ایا هغهٔ پوهیږي چي د څه لپاره پېشۍ ته راغوښتل شوی دی. هغهٔ هم ورته وویل چي کوم لوستنی چي یې لیکلی دی د هغهٔ په تؤر یې به یې راغوښتلی وي. ګالیلیؤ په ډېره هوشیارۍ او ځیرکوالي هغوی ته وویل چي دهٔ ۱۷ کاله مخکې ژمنه کړې چي د کوپرنیکس کسنه به نهٔ زباتوي او نهٔ به یې ساتنه او ژغورنه کوي . مګر هغه ازاد دی چي د یوهٔ لېمون (Opinion)په تؤګه وربادي خبرې وکوي.

له هغهٔ څخه وپوښتل شول چي تا د دغه لوستني د لیکلؤ لپاره اجازه ترلاسه کړې وه؟ هغه ورته وویل چي نه، ځکه په دا د هغه لېمون نه ساتنه کوي او نهٔ یې ژغورنه. په لوستني د دې خبرې ټینګار او پوخوالی نهٔ دی شوی چي مځکه چورلي او لمر ولاړ دی. په دا بله ورځ دینپؤهانؤ او ګروهپېژانؤ بیا لوستنی غونډله په غونډله او تؤري په تؤري ولوستلؤ او ښه په ډاډه تؤګه یې ځانونه پرې پوه کړل چي ګالیلیؤ په ډېره ځواکمنه او زؤروره تؤګه د مځکې خوزښت او د لمر ټیکه زباته کړې ده. او هم یې په هغؤ کسان په ټؤکؤ ټؤکؤ کښې ښه سپک کړي دي څؤک چي دا نهٔ مني.

ګرؤهپېژان په دې ورسېدل چي ګالیلیؤ هغه ژمنه ماته کړې ده کومه چي هغه په کال ۱۷۱۷ کښې کړې وه. هغوی په دې اړه نهٔ وه چي د هغهٔ لېمون سم دی او که ناسم. له هغوی سره بس دومره غم او ربړ ؤ چي د کلیسا واک او برم ته تاوان رسېدلی دی. هغوی به ویل چي دا واک یوازې کلیسا لري چي څه سم دي او څه ناسم دي. یو امي او جنجالي کس چي په دین او ګروهه باندي اګاه نهٔ وي څنګه کولای شي داسي کشالې په خپل سر هوارې کي او د اولسونه لارښؤونه دي وکوي.

لویې څارنوالۍ له ګالیلیو سره یوازې او پټې لیدنې او کتنې وکولې او هغه ته یې وویل چي خپله تېروتنه او د ژمنې ماتونه دي ومني. که هغه منته (اقرار) وکوي نو ډېر په اسانۍ سره به وبخښل شي ؛ او داسي چوپ پاته شي نو څارنوالي به یو ډول نه ډول سزا بیا هم ورکي. او هغهٔ وچه نتهٔ (انکار) وکوي نؤ بیا به څارنوالي له دهٔ څخه د شکنجې په زؤر ډېرې ګرانې پوښتنې او ګوېژنې پیل کي چي په دؤدیزه تؤګه له هغؤ کسانؤ څخه کیږي چي کوفر یې غرولی وي.

دوه ورځې وروسته يې هغهٔ يو ځل بيا پېښې ته راوغوښتلۀ چې پخپله منتهٔ (اقرار) ډاګيزه کي. هغهٔ وويل چي تېرې د پلپؤتړ په تېرو څؤ ورځؤ کښې يې خورا په نهير سره خپل لوستنی يو ځل بيا ولوستلؤ. هغهٔ له ډېره وخته راهيسي نۀ ؤ لوستلی نو ځکه خو ببخي داسي ورته ښکاره شؤ لکه يو نوی لوستنی چي وي او هغهٔ لکه يو بل چا چي ليکلی وي.

وروسته يې ګاليليو ټوسکاني ايلچي ته په لاس ورکړؤ چي يوهٔ زاړهٔ او ناتوانه کس د شکنجې او ترهې په زؤر دې ته تيار کي چي هر هغهٔ څه ناسم وبؤلي چي د دهٔ په پوره باور ببخي سم دي. مانا دا چي هغهٔ چي په خپل ژوند کې څومره کار ، څېړنه او موندنه کړې ده له هغې دي پخپله هم لاس په سر شي او د نړۍ نؤر وګړي دي ورځخه بېبرخې کي. په کومه شپه چي يې هغهٔ د ټوسکاني ايلچي کؤر ته راوړلؤ نؤ ډېر مړزوانده شوی ؤ. هغهٔ د سوکرات په شان ياغي او سرؤبن نۀ ؤ چي د رېښتياؤ لپاره دي تر خپل سر تېر شي، بلکې يو داسي وګړی ؤ چي د جوارۍ يو داو يې اچولی ؤ مګر په دې کې ناکامه شوی ؤ چي نؤرؤ ته وروښيي چي رېښتيا څه دي. که هغهٔ نټه وکي او که منتهٔ رېښتيا خو به بيا هم رېښتيا وي.

په ۱۰ مۍ هغهٔ يو ځل بيا پېښې ته راوستل شؤ. هغهٔ يو ځل بيا د شيخ بېلامين لخوا لاسليک شوی کتؤنی (سرټيفيکېټ) وړاندي کؤ چي پکښې ليکل شوي ول چي هغهٔ به د مځکې د خوزښت لېمون نۀ سم بولي او نۀ به يې ساتنه او پلوی کوي. مګر دا نۀ ول پکښې ليکل شوي چي هغهٔ به يې ښؤونه نۀ کوي او يا به څېړنه ورباندي نۀ کوي. خو بيا هم هغهٔ باور لرلؤ چي د يوې وړې سزا په تؤګه به ورته لږه ګوتڅنډنه وشي او نؤر به نؤ په خپله مخه پرېښودل شي اوبس.

مګر په رؤم کښې کاغزونه اوس پاپا ته ورکړل شوي ول چي د وروستي ځل لپاره يې ولولي. او کله چي هغهٔ ولوستل نؤ يې وويل چي په دې کار کښې هيڅ نرمښت نۀ شي کېدلای. ګاليليۀ له هغې وايې (امر) څخه سرغړونه کړې ده چي هغهٔ ته نېغ په نېغه ورکړ شوې وه. له بندي څخه دي سمه ګوېږنه وشي، هغهٔ دي په شکنجې ووېرول شي او اړ دي ايستل شي چي توبه وباسي. بيا دي هغهٔ ته د سزا کالي وراغوستل شي ، د اولس په مخ کښې دي خېرزه کړ شي او به پای کښې دي زندان ته واچول شي.

په دا بله اونۍ کښې ګاليليۀ د څلؤرم او وروستي ځل لپاره پېښې ته راوستل شؤ. دا ځل هغهٔ په واز کومي و منل: «زه يې منم او په کلکه سره وايم چي د پټولېمي لېمون رېښتيا او سم دی چي وايي مځکه ارامه ولاړه ده او لمر په خوزښت کښې دی. او له کله چي ماته دا وايه شوې ده نو هيڅ کله د کوپرنيکس لېمون بيا رېښتيا نۀ دی بللی.» ګاليليۀ په ډېره بېچارګۍ او زارۍ دا وينا وکوله مګر جرګې د هغهٔ دا زارۍ او جګۍ و نۀ منلې. بلکې هغوی وويل چي دهٔ چي کوم لوستنی ليکلی دی د دهٔ اري لېمانۀ خو په هغهٔ کښې جوت دي. ګاليليۀ ورته وويل: « زه دلته ستاسي په مخ کښې ولاړ يم، څه چي ستاسي خوښه وي زه به يې منم»

په دا بل ګهيځ هغهٔ څه وشول چي ګاليليۀ يې هيڅ کله هيله نۀ لرله. دغهٔ مشر ،سپينږيری هوښيار کس چي زړهٔ يې له هرڅه مات شوی ؤ، سرتؤر سر، ابېلې پښې، د سزا په کاليۀ کښې نغښتی

دباندي راوايستل شؤ او بيا دې ته اړايستل شؤ چې د يوۀ ډېر ستر سلبې مخې ته خپل سر ټيټ کي. جاره واره شيخان او ملايان ولاړ ول چې دۀ ته يې دغه سزا واوروله: دی به د کوپرنيکس له لېمون څخه لاس په سر کيږي، د دۀ په لوستنی، دوګايه، باندي به د کانون له مخې بنديز لګول کيږي او ليکوال دي يې په زندان کښې بنديوان شي او تر دريؤ کالؤ پوري دي هره ورځ هغۀ اوه اشلؤکونه وايي چې د تؤبې لپاره دي. په هغۀ وخت کښې چې کليسا کومې سزاګانې ورکولې دا په هغۀ کښې ډېره نرمه ګڼل کېدله.

د پاته ژوند دپاره هغۀ په خپل کور کښې په بند کښې وساتل شؤ. هغۀ ډېر زوړ شوی ؤ، سترګې يې بېخي کمزورې شوې وې، او له زېروې يې ريځ وړلؤ. خو تر څؤ چې هغۀ په بشپړه تؤګه ړوند شوی نۀ نؤ بيا به يې هم پرلپسې کار کولؤ. که څه هم هغۀ له ستؤرپېژندنې بند کړ شوی ؤ هغۀ د پوهنې نؤرؤ څانګؤ ته مخه کړې وه. د ستؤرپېژندنې په ځای هغۀ د خوزښتونو (Dynamics) باندي څېړنه پيل کړه او په دې ډګر کښې يې تر ستؤرپېژندنې هم زياتې برياوې وموندلې او د نوي فيزيک بنسټونه يې کښېښودل.

ګاليليؤ په ۸ جنوري **۱۶۴۲** په خپله بيستره کښې مړ شؤ. هغۀ دا وروستۍ هيله ښرګنده کړې وه چې په فلارنس کښې د سانټا کؤر کليسا په هديدرې کښې د کورنۍ له نؤر مړيو سره يو ځای ښخ کړ شي. د کليسا نؤر شيخان تيار ول چې جنازه يې وکوي، بيا يې هلته يې ښخ کي او ګؤر يې هم په مرمرؤ باندي وپؤښي. مګر پاپا باربېريني خپل زړل او کينه نۀ پرېښؤدله او د هغۀ د جنازې او ګؤر رغولؤ اجازه يې ور نۀ کړه. په کال **۱۷۳۷** کښې يې د هغۀ هډوکي په هغۀ ځای کښې ښخ کړل چېرته چې د هغۀ دوه نؤر هيوادوال، ميشلانګليو او ماکياويلي هم ښخ ول. او سل نؤر کلونه وروسته کليسا د هغۀ له لوستنې بنديز لرې کړؤ.

مګر دا نؤ هغۀ وخت ؤ چې په اټاليې کښې راټوکېدلې د بيابيداری ځلاند غورځنګ له سېکه لوېدلی ؤ او کليسا ورباندي بريالۍ شوې وه. مګر ګاليليؤ چې د اينسانانؤ د ازادۍ لپاره کومې څېړنې کړې وې او ګړاوونه يې ګاللي ول هغه بېشمره او بېګټې پاته نۀ شول. د اټاليې په ځای په نؤرو هيوادونؤ او اولسونؤ کښې داسي ښاغلي پيدا شول چې دا زبات کي چې د ساينس کانون يوازې او يوازې ازاد لټون او څېړنه غواړي ؛ يوه داسي څېړنه چې نۀ د کليسا او نۀ د کوم بل زورګير لخوا تربت او خپه شوې وي. هغۀ چې د ساينسي لټون لپاره کومه لاره پرانيستله تر درېنيمو پېړيؤ پوري د پؤهنې مينانؤ او لېوالانؤ په هغې باندي يون اومزل وکولؤ. هم دا تکل او لټون ؤ او له ريښتياؤ او ازادۍ سره مينه وه چې د اتلسمې پېړۍ د ليتوالې (Enlightenment) ستر غورځنګ يې و پينځولؤ. د دې غورځنګ دا چيغه وه چې (Sapere aude) ، «بهادري وکوه چې پوه شې»

Download from:aghalibrary